

59a

KILDSANN JA MUID ENDISEAEGSEID KÜLANOORTE KOOSKÄIMISI.

Väikeste
tähtede

1.

Kildsann on nii haruldane sõna, et seda ei leidu meie õigekeelsus-sõnaraamatuis. Kuid selle nimetuse all näib siiski tegemist olevat maarahva ühe endisaegse seltskondliku elu nähtusega, külanoorsoo omapärase lõbutsemisvormiga, mis mõningate lokaalsete erinevustega on meil kunagi olnud üsna laialt tuntud.

Esmakordselt kuulis nende ridade kirjutaja *kiltsannast* Puhja kihelkonnas a. 1934, kui oli seal rahvatraditsiooni kogumas. Et kõik, mis selle kohta jutustati, tundus esialgu täiesti uudne ja ennetundmatu, siis päriti andmeid paljudelt vanemalt isikult. Seetõttu ongi käesoleva kirjutise koostamiseks ainekku ülekaalukalt just Puhja kihelkonnast. Hiljem juurde saadud täiendusmaterjal — osalt vanemaist kogudest kätte leitud, osalt rahvasuust kogutud — näitab siiski kõnealuse kombe tuttavust ka väljaspool Puhja kihelkonda, nimelt Rannus, Otepääl ja Tarvastus.

Kildsanna või -sauna on trükisõnas vähe käsitletud, uurija vaatekohast üldse mitte. Wiedemanni sõnaraamatus esineb *kild-saun* 'Badstubenversammlung (wo gegessen und gejubelt wird)'. Lõunaeeetilise kombena on Wiedemann seda lühidalt iseloomustanud teoses „Aus d. inneren und äuss. Leben der Ehsten“ (1876), lk. 366, kus mihklipäeva ja sellele järgneva hingedeaja kohta käivas lõikes on öeldud: „Im Süden ist der Gebrauch, jeden Sonnabend „kilt-sanna käki“ zu feiern, d. h. Mädchen sammeln allerlei Esswaren ein, davon wird in irgend einer Küche oder Badstube ein Tractament angerichtet, zu welchem die jungen Bursche aus der Umgegend zusammen kommen, und es wird allerlei anständiger und unanständiger Scherz getrieben.“ — Sama teate toob ära M. J. Eisen raamatus „Eesti vana usk“ (1927), lk. 176, kuid teises ühendis, mistõttu sellest on saanud ekslik väide, nagu oleks kuski kildsanna peetud iga laupäev. — Huvitavam on siinkohal tähele panna üht sõnumit, mis on ilmunud „Eesti Postimehes“ a. 1867. See näib kajastavat samal aastal Puhja kihelkonnas juhtunud sündmusi ja on õieti ainuke sellekohane teade kaasaegse sulest. Muu materjal koosneb peamiselt hiliseist

letud

Sõnaraamatus
mitte
teha
märksid
keegi!

kaasaegse

mälestusteateist, mis üksikasjades kalduvad olema ebakindlad. Kõnealune sõnum on järgmine ¹⁾):

— [„Kiltsanna käkkid.“] Peame kohhe eest otsa tunnistama, et se nimmi meil tundmatta on. Kui meie sedda ka omma kele ümberpanneksime ja Kiltsauna käkkid ütleksime, ei aitaks se ka paljo. Assi isse on agga üks vannast võetud rahva pruuk, mis aega möda vist pahhemaks on läinud, kui ta ehk hakkatuses olli. Küllasõbber kirjutab meile ühhest Tarto ma kihhelkonnast nõnda *):

„Ma tahhan ommalt poolt üht rummalat luggu kõnnelda, ja se on „Kiltsanna käkkidest“. Kust se nimmi tulnud, sedda ma ei tea. Nende käkkide aeg hakkab meie nurgas Mihklepäva ja kestab kunni Mardipävani. Kui vanna rahvast pärritud pruki, ei tohtida sedda mitte mahhajätta. (Jah, kui ta mitte pahha ei olleks!) Agga luggu on nõnda: Mihklepäva poolpä õhto andvad perrenaesed tüdrukuile ja omma tütrile jahho, lihha, rasva ja mis kätte putub, need katsuvad isse veel kässikaudo kassi visil kõrva lissada, et hästi rohkeste saab. Siis vallitsevad ühe tallo kõgi või sauna piddopaigaks. Käkkid tehakse valmis ja kõik saab kedetud, mis kokkokantud. Senna tullevad nüüd poisid ülle külla ja valla, nago rongad haiso peale kokko. Siis hakkab Kiltsanna käkki piddo pilli ja mängoga peale; sömine, jomine ja toido pillamine, üsna hundi visi, kes tükki kätte saab, se on mees; muist lähhäb kõhto, muist jalge alla, selle peale ei vadata. Seal ei või siis ka sõimamine, vandumine ja muud hullud tembud, mis ei sünni nimmetada, tullematta jäda, ja nõnda lähhäb nüüd iga laupäva õhtul narritemp eddasi, kunni Mardipävani. Sesamma jölle luggu olli ka tännavo Mihkle ja Mardi vahhel ja veel pealegi siin, kus vanna sõnna järrele kirrik üsna kesset külla seisab. Kõik olli ni rohkeste kokkokantud, et süa, möda küllatännavat ja truba allusid pillada sai. Lesk perrenaene ka isse seas, teinud, kui pimme pillimees ei mõistnud, lau värssi: „Mo köt om jälle täüs, se arm sai mulle sinnust.“ (Kellest?) Agga ta isse arvas kõik hästi ja õige ollevad, ehk kül kohhugi ei kölbanud. — Vata, Postimees, sähhärdust rummalust on 1867 veel meie rahva jures, ja Jummal peab kõik naggema ja kannatama!“

Sõbber on veel paljo pikkemalt sest asjast kirjutanud ja terravamä sõnnadega, mis meie ruum ei anna ülesvõtta. Agga hea meel olleks meil, kui kegi meile teaks üttelda, kust nisuggune „Kiltsanna käkkide“ pruuk on tulnud, mis asja ta peab mällestama, ja kas muial kihhelkondades Eesti-rahva jures sedda ka peaks leida ollema? — Eesti Postimees ehk Näddala-leht 1867, nr. 48, lk. 379/80.

¹⁾ Selle kättejihatamise eest võlgnen tänu sms R. Põldmäele.

*) Kihhelkonda jättame nimmetamatta, muido hakkaksid muud innimesed neid „Kiltsauna käkki sõjaks“ hüüdma, mis nad ommeti kõik veel ehk — ennam ei olle.

Jannsen lõpetab sooviga, et veel lisateateid saadetak, et kuulda, kui laialt seda kommet tuntakse ja mispärast peetakse. Nähtavasti pole aga lugejate poolt sellele soovile vastu tulnud, sest järgnevais numbreis ei leidu sellest enam sõnagi. Ent nüüd, seitsekümmend aastat hiljem, on siiski võimalik pakkuda nimetatud kombest mõnevõrra täielikumat ülevaadet ning käsitleda selle iseloomu ja levingulist ulatust.

2.

Nimetus. Isiklikult on allakirjutanu Puhjast noteerinud paljudelt vanemalt inimestelt *kiłtsann*, *kiłtsanna pidamine*. Sama nimetus on kirja pandud Otepäält Päidla vallast juba a. 1866 ning esineb eeltsiteeritud „Postimehe“ sõnumis a-st 1867. Selles on muidugi tegemist liitsõnaga, mille esimene osa esineb paiguti ka *kild*-kujulisena, nagu tõendavad mõned kirjapanekud väljastpoolt Puhja kihelkonda: *kildsanna pidamine* Rannust (12)²⁾ ja *kildsaaja* Tarvastust (14). Lisaks sellele on Puhjast paaril korral kuuldud veel *kiłtsama pidamine* (6) ja kõnekäänuna *kõva kui kiłtsama kāk'k*. Tõenäoselt on siin tegemist hääldamismuutusega *kildsann* > *kiłtsann*. Kombe unustamise ja mõiste tuhmumisega on seletatav sõnakuju *kiłtsama* (< *kiłtsanna*). — Kui käesolevas kirjutises tarvitatakse vormi *kildsann* (mitte *kiłtsann*), siis samasuguse põhjendusega, nagu kirjutatakse kuldsed, võrdsed jne. (kuigi hääldatakse kultsed, võrtsed).

Kild, g. *killa* pole eesti keeles sugugi haruldane sõna. *Wiedemanni* sõnaraamatus on sellele märgitud tähenduseks 'Gilde, Genossenschaft, Karavane, Gesellschaft (Schiffe, Führen), Abtheilung, Rubrik, Classe', *ei ma heida mitte senna kilda* 'ich lasse mich nicht damit ein, befasse mich nicht damit', *ei ma heida nende kilda* 'ich geselle mich nicht zu ihnen, nehme nicht ihre Partei', *sain nõrelt tö-kilda* 'ich kam jung unter die Frohnarbeiter', *killa-tojad* 'Theilnehmer an der Fuhr für den Hof', *killale minema* 'Hofsfuhr thun' jne. *Wiedemanni* seletus *kild-saun* 'Badstubenversammlung (wo gegessen und gejubelt wird)' tundub õige. Selle sõna

²⁾ Suletud klambrites olevad numbrid juhivad kirjutise lõpul toodud allikaviidetele.

teise liitosana esinebki üldiselt sann e. saun, ainult Tarvastus on tuntud samas tähenduses *kildsaaja* (14). 'Saaja' on teatavasti 'pulm'.

Nagu näitavad kildsanna kohta käivad andmed, on seda sageli peetud tõesti talude saunades (1, 12, 13, 14), aga samuti ka (keedu)kodades (5, 7, 8, 10) ja köökides (1). „Lätsiva ütte tallu õdagult kokku — kord ühe, kord teise talu kuan“ (7). Et nii saunad kui keedukojad on üldiselt võrdlemisi väikesed ruumid, siis olid need vahel ka ainult keetmise ja küpsetamise paigaks: „kuan keediva, aga talutaren ikka seiva“ (2, 9). Mispärast kooskäijad just niisuguseid eraldatud ruume eelistasid, selle juurde tuleme veel tagasi.

Aeg. Kildsanna on peetud mihkclipäevast (29. sept.) alates kuni mardipäevani (1, 2, 8, 15) või kadripäevani (6) ja kas laupäevaõhtuti — millest on rohkem teateid — või neljapäevaõhtuti (11, 13, 14). Erandlikult on Rannus seda viimati peetud pärast mardi- ja kadripäeva (12).

Märgitagu, et mihkclipäevaga on nähtavasti liitunud vana rahvapärase sügispuha kombeid, nagu see ilmneb toitudes, ohverdamises jne. On olnud üldiseks kombeks mihkclipäevaks tingimata tappa mõni loom, harilikult lammas (nn. „mihkli oinas“) või mitugi lammas ja pruulida õlut. Seetõttu söödi-joodi mihkclipäeval „nasamaku pühade ael“. Paiguti on olnud kombeks, et mihkclipäevaks tapetud lamba liha kutsuti sööma kõik sel aastal talus tööd teinud töölised. Et usuti elu seost eelkäinud põlvedega, siis mõeldi sel sügistööde lõpupühal ka hingedele ning asetati neilegi söögipoolist lakaotsale, viidi lihatükke ohvrikividele jne. Hingedeae kestis samuti umbes mihklist mardini, kuid selle pikkuses ja pühitsemises on paiguti suuri erinevusi. Mihkclipäevast lõppes veel palgaliste tööjõudude teenistusaeg, algas üldse vaikum ja kodusem järk maarahva elus. See oli siis noortelegi sobivaks ajaks oma kooskäimiste ja lõbuõhtute korraldamisel.

Osa võtjad. Kildsanna-õhtu ettevalmistajaiks ja korraldajaiks olid sama küla tüdrukud. Mõned teadeteandjad on rõhutanud, et kildsann olnud üldse rohkem „teendrite püha“ (6) ja „lõbuõtak“ (7), aga teiselt poolt nähtub, et sellest võttis siiski osa ka peretütreid (1) ja vahel olnud mõni lesk taluperenaine

teiste hulgas (1, 5). Üldse oli see aga igal juhul vallaliste kokkutulek, millest abielulised jäid eemale. Seepärast otsiti ka eraldatud ruume, et luua head omaette olemist ja ühtlast seltskonda. Koguneti saunadesse ja kodadesse. Algul oli koos ainult tüdrukute seltskond, hiljem tulid juurde poisid „üle küla ja valla“ (1), tulid „külaliseks“ (7), „juttu ajama“ (14), sööma-jooma, tantsima jne.

T e g e v u s. Hilised mälestusteated näitavad, nagu oleks kildsannas olnud just käkkide söömine tähtsal kohal. Ent paistab siiski, et vanemal ajal selline oleng vist teisiti algas. Nii seletas nende ridade kirjutajale üks Puhja vanaema (7):

„Kudanu sis vöökesi [tüdrukud], kuan ollu. Mõni kudanu sukka, mõni näputööd, kuni sööki tetas. Mõni esi ei ole mõistnu, aga teist õpetanu:

Kua sisse kongukirja,
aja aiavitsakirja,
riputa redelikirja!“

A. 1866 kirjutab J. Hurt Otepäält (13):

Kildsann. Päidla vallan Ottepää kihelkonnas (Samhof) käüvä tütreku neljapäeva ödangide sanna erä-tööd tegema. Jne.

Ning Tarvastu kildsaajade kohta öeldakse (14):

Tüdrukud ja poisid käinud kuhugele sauna kokku. Tüdrukud õppinud üks teiselt seal neljapäeva ja pühade õhtadel õmblemist, suka-kinda kudumist, päärati tegemist, kirjade õmblemist jne.

Kuigi muus kasutada olevais teateis ei nimetata töötegemist, kaldub allakirjutanu — arvestades analoogilisi kooskäimisi Setus ja mujal — siiski selle poole, et kildsannagi vanemaks põhjaks on olnud vallalise naisnoorsoo omavahelised käsitööõhtud. Alles hilisemas arenguastmes on need degenereerinud ainult tantsuga lõppevaiks sööminguiks-joominguiks.

Iseloomulik on see, et kildsanna-õhtu söögid-joogid kanti osavõtjate poolt kokku vabatahtlike annetuste korras — viis, mis vanas külaühiskonnas üldise ainelise kehvuse tõttu oli üsna tavaline, sest ka pulma ja vahel muilegi perekonnapidudele minnes pidi iga asjaosaline kodust kaasa võtma tubli leivakoti. Kildsanna söökide eest muretsesid tüdrukud ja said selleks tooraineid perenaistelt. Kaasa viidi esijoones odrajahu ja liha (lambakintse), aga

ka rasva (3, 9, 10), kartuleid (6, 9, 10), koort (5, 9), võid (11), piima (5, 14), mune (9, 11, 14), leiba (2) ja muud, „mis perenaise anniva“ (3). Erinevalt on söögimaterjal ühe teate järgi hangitud Rannus, nimelt korjatud see küla mööda santimise teel (kadri -ja mardisandiks käies) (12). Kokkukantud aineist valmistati sööke. Peasjalikult tehti jahukäkke (ilma vereta), vahel ka kartuli-lisandiga „kriivikäkke“ (6, 9), mõnikord karaskitki (5); liha pandi kakkidesse ning keedeti ja küpsetati seda eraldigi (5, 9). Kuidas kække just valmistati ja söödi, seda võiks illusteerida üks Otepäält tehtud kirjeldus:

Käkisupp keedeti piima või rasvaga, lihaga. Käkid tehti odrajahust. Odrajahu segati piimaga, taigen tehti hästi kõva ja sitke, kasteti käega. Käkid õruti käte vahel ümmarguseks või pikerguseks ja visati keevasse käkileemesse. Käkid pärast keetmist tõsteti kuivalt eri kaussi, leem valati teise kaussi. Süües rüübati käki kõrvale käkileent. — (ERM, EA 34, 161 < Otepää — P. Palk 1937.)

Kildsannaõhtu jookide eest muretsesid poisid, kes selleks tegid õlut (5, 6) ja tõid viina (2, 4, 6, 10).

Kas söömine alati nii „üsna hundi visi“ toimus, nagu „Postimees“ kirjutab, selles võime kahelda. Aga algelisi olusid tuleb siiski arvestada; kui söödi saunades ja kodades, siis tõenäoselt puudusid seal laudad ja muu vajaline. Kække söödi kindlasti käte abil. Et neid võiks käte vahele võtta, selleks viidi nad enne välja jahutama. — Söömaaja juurde näivad olevat vahel kuulunud laulmine ja improviseeritud „lauavärsid“ (1, 6).

Peamiseks lõbustuseks oli tants, mis vahel on kestnud hommikuni välja (10). Seetõttu oli pillimees kildsannas tähtis asjamees. Puhja rahvatraditsioon mäletab eriti üht pimedat viiulimängijat Pime-Sammulit, kelle hüüdnimeks olnud „Krahv“ ja kes käinud kildsannas mängimas. Mäletatakse sedagi, et ta seal „labavalssi“ olevat mänginud (6). Tantsimise kõrval tehti vahel ka mänge ja naljatati, nagu osati. „Post.“ sõnumis räägitakse veel „hulludest tempudest“, mida ei sündivat nimetadagi. Kahjuks pole lähemalt teada, millised need tembud olid. Et aga kooskäijaiks olid noored, siis armuasjad seal väga kõrvalised küll polnud. See paisab välja lauavärssidest ja mõnest tekstist (11) ning kord on otsest öeldud, et seal sobitatud „mõnigi kosjakaup kokku“ (14). Kaht-

lemata ei puudunud kildsanna-koosviibimistel ka külauudiste pajatamine, juhtumuste jutustamine, lõbus vestlus jne. Hoolimata kehvusest ja algelisusest pidid niisugused olengud siiski rahuldama toleaege külanoorsoo seltskonnaelu-tarbeid.

Millal viimati peeti kildsanna, seegi huvitab meid. „Postimehe“ sõnum annab aastaarvu 1867. Umbes samal ajal, võimalik, et just nimetatud aastast alates, on kildsanna pidamine hakanud ära jääma. Suulise rahvatraditsiooni põhjal on see Puhjas viimati esinenud ca 70 a. tagasi. Et andmeid on mitmelt isikult, kellest mõni viimaseid esinemisjuhtumeid võrdlemisi hästi mäletab, siis tuleb seda pidada usutavaks. Rahvasuu seab selle kombe mahajätmise ühendusse ühe anekdoodilise looga, mille järgi kohalik kirikuõpetaja läinud kord uudishimust aetuna vaatama, mis tütarlapsed kildsannas teevad, ja saanud seejuures ebameeldivaid kogemusi.

Puhjan üten paegan peetu kildsanna. Õpetaja lännu kah kaema, et mes nä teevä. Susanu rennimulgust käe sisse ja ütelnu: „Ange mulle kah!“ Nemä sehen saanuva aru, et õpetaja ja pannuva käki üten kuumale leemega opetajale peo pääle. Opetaja lännu minemä ja ütelnu tõesel pühapäeval kantslest: „Sedä ma ütle, et kildsanna pidu ja kākätsi tegu piäb ärä jäämä!“ (12).

Puhjas jutustatakse seda küll kui tõestisündinud lugu, et kohalik pastor olevat umbes 70 a. eest kirikukantslist kildsanna vastu agitatsiooni teinud. Teise versiooni järgi pole selle põhjuseks olnud aga mitte peo peale pandud kuum kakk, vaid asjaolu, et ühest kildsannast kord osa kākke ära varastatud ja kuhugi silla alla viidud, kus need veel pühapäevalgi kirikulistele nähtaval olnud, ning selles näinud pastor „jumalaanni“ mõnitamist (9; 6, 10). Need versioonid omavad mõlemad rahvanaljandi iseloomu ega tarvitse esitada täpseid tõsiasju; küllap pastoril oli muidki argumente, kui ta tahtis rahva pidutsemise vastu võidelda.

Rannus olevat end. Tamme valla osas kildsanna pidamine läinud sajandi keskpaiku veel üsna elav olnud, kuid sellest alates siiski varsti unustusse jäänud (12). Otepääl on seda a. 1866 nähtavasti veel esinenud, sest J. Hurda kirjeldus samast aastast näib käivat oleviku kohta (13). Tarvastust on ainult üks teade, mis ei võimalda dateerimise ega leviku suhtes midagi järeldada.

Nüüd paneme tähele mõningaid võrdlusi ja paralleele kildsanna-kombele ning püüame mõnevõrra iseloomustada aluspinda, millest see on esile kerkinud. Rahvakommetega on ikka niisugune lugu, et nad ei tärka üksikult ega juhuslikult siin-seal, vaid nende esinemises ja arengus on oma sisemine loogika ja seaduspärasus ning väline tingitus ajast ja ruumist.

Kildsanna (e. -saaja) on seniste andmete järgi peetud Puhjas, Rannus, Otepääl ja Tarvastus. Nende ridade kirjutajal oli küll kasutada veel üks Saarest põlvnev kirjeldus (E 9815/7, saatnud R. Kangur a. 1894), mis aga lähemal võrdlemisel osutus võltsinguks, tõlkeks Wiedemanni eespool-tsiteeritud teosest ning tuli seetõttu kõrvale jätta. Kõige kauem on kildsanna komme nähtavasti püsinud Puhja kihelkonna põhjaosas, kust on saadud kõige konkreetsemaid ja üksikasjalisemaid teateid.

Negatiivseid teateid on Nõo, Paistu ja Viljandi kihelkonnast. Siiski on loota, et edaspidine kogumistöö seda andmete võrku tihendab ja laiendab. Helmest on a. 1937 noteeritud sõna *kildama* (AES kogus), mis näib olevat ühenduses tüdrukute ja poiste lõbutsemisega linatalgutel. Sügisesed linakarimise talgud ongi olnud samuti ettevõtteiks, mis soodustasid noorte kokkusaamist ja lõbutsemist.

Aga kui me oma rahvakommete-kirjeldustes pisut ringi vaatame, leiame kildsanna-pidamisele lähedasi ~~vasteid~~ ja paralleele mitmelt poolt, kuigi teiste nimede all. Puhjast kagu suunas näis kildsanna kaugemaks levingupunktiks olevat Otepää. Ent Otepää naaberkihelkonnast Kanepist (Erastvere vallast) on tüdrukute omavaהלise olengu kohta olemas niisugune teade:

Vanasti on tüdrukud mihkclipäeval „istel käünü.“ Võetud kaasa lambaliha, püülijahu ja mune ning mindud kuhugi tallu kokku. Sää! küpsetatud pannkooke, lauldud, peetud „lusti“. Istel käimine tähendand naiste omavahelist olengut ilma meesteta. Vahel peetud seda mõnes saunas. Jutustaja noorpõlves on ka tüdrukud sügisel või „talvitsel aol“ vahel koos käind, kuid kindlat päeva pole olnud. Aga tema (Miina Thal'i, snd. 1861) ema noorpõlves olnud see komme enam moes ja peetud just mihkclipäeval (15).

Pangem tähele, et siingi räägitakse noorte tüdrukute koosviibimisest, mis on ühenduses mihkclipäeva kui vana sügispühaga, et

selliseid olenguid on vahel peetud saunades ja et seal on toite valmistatud, söödud ning lõbutsetud.

Istjad on eriti kodunenud Setumaal, kus nad esinevad nüüdki veel. Kuid seal ei käida istmas mitte sügisel, vaid pärast jõulu kuni paastuaja alguseni. Noori tüdrukuid koguneb mõnda tallu ühes vokkide, linanuustide ja muu käsitööga. Minnakse enamasti sugulaste juurde, kodukülalt kaugemale. Paremad kehakatted ja ehted võetakse kaasa. Ühes kohas peatutakse umbes nädalapäevad ja minnakse siis teise kohta edasi. Kelle juures ollakse, see annab süüa. Päeval töötatakse (igäüks teeb oma tööd), õhtul, kui istjalisi tulevad vaatama ümbruskonna noormehed, mängitakse, lauldakse ja tantsitakse. Sel ajal lubatakse poistel külaskäike ja ehalkäike ette võtta iga õhtu, muul ajal aga ainult laupäeviti. Setu istjate üheks ülesandeks ongi noortele elukaaslase leidmise soodustamine. „Kui keegi kolm aastat „istmas“ ära on käinud, siis selle aja sees leiab ta ikka omale kohalise kosilase“ (16).

Istjaid on seni peetud ainult Setumaaga piirduvaks kombeks, kuid näib siiski, nagu oleks see olnud laiemaltki tuntud. Kanepist noteeritud teade ei saa olla juhuslik, sest see ulatub ajaliselt üsna kaugemale tagasi. Tõsi küll, Kanepi piirid ei puutu kokku Setumaaga. Kuid et selle küsimuse kohta pole seni üldse süstemaatilise andmeid kogutud, siis võivad ka seetõttu vahepealt teated puududa. — Üllatavam on, et „istumiskombest“ on saanud kirjeldus nii kaugest ja eraldatud kohast, nagu seda on Kihnu saar.

Tüdrukute ülalistumised.

Jakobipäevast kuni kevadise maarjapäevani, välja arvatud paastuajad, kogunevad tüdrukud sagedasti neljapäeva- ja pühapäevaõhtuti kuskile tuppa või tüdrukute lauta (välishoone, kus tüdrukud suvel magavad). Igäühel on kaasas midagi väikest tööd, nagu sukavardad, võõde kudumine ja heegeldus, kus juures ka lauldakse. Kui tulevad sinna poisid pillidega, siis ka tantsitakse. Vanasti ja ka praegu. — (ERA II 95, 84/5 (16) < Kihnu, Lemsu küla. — P. Köster, 1935.)

Nagu selgub ühest teisest teatest, on Kihnus selliste kooskäimiste kohalikuks nimetuseks *üläljõstmine* (EKA, Ehalkäimine, lk. 115).

See tundub kõik väga sarnane setu istjatega. Erinevused on tingitud peamiselt lokaalseist asjaoludest. Kuidas seda seletada?

Setu mõju Kihnu saarel?! Seletamine on siis hõlpsam ning annab usaldatavamaid tulemusi, kui on käepärast rohkem materjali. Esi-
algu on kindel aga vähemalt see, et Kihnus kui eraldatud saarel on
säilinud mõnigi vana traditsioon, mis mandril on juba ammu välja
surnud. Kihnulased on kandnud kuni hilise ajani vanu rahva-
riideid — samuti kui setud. Pulmi on Kihnus veel hiljuti peetud
vanade kommete ja lauludega — nagu see Setuski on veel üsna
tavaline. Pole siis ime, kui seal ka tüdrukute ühised käsitöö-
õhtud on püsinud tänapäevani.

Istjate nimetus, eriti sel kujul, nagu see esineb Setus, paistab
olevat tõlkelaen vene keelest < посидёлки ~ посидёнки ~
посидки 'külanoorsoo sügisesed ja talvised kogunemised käsitöö
tegemiseks ja ketramiseks, rohkem küll ajaviiteks, lõbutsemiseks ja
laulmiseks' (В л. Д а л ь, Толковый словарь живого великорус-
ского языка, 1912). Komme on Venes laialt tuntud.

Puhja kildsanna kombele leiame vasteid ka põhja- ja kirde-
suunas. Kõigepealt on nende ridade kirjutajal kasutada üks võrd-
lemisi lakooniline teade Maarja-Magdaleenast: „Sügise mihkli-
päeva õhta või üüsi võtid tüdrukud salaja jahu, mune, liha ja võid,
siis läksid sauna küpsetama ja keetma; seda nimetadi *ehasaun*
(17).“ — Siingi on siis tegemist vallalise naisnoorsoo koosviibi-
misse, mis on ühenduses juba tuttavate motiividega: seos mihkli-
päevaga; kogunemine sauna; söökide valmistamine kaasatoodud
materjalist. Mõnes küsimuses jääme küll vastuse võlgu; näit. kas
seal ühtlasi tööd tehti ja kas sellisest olengust võttis osa ka mees-
nooremaid.

Ka Kodaveres on mihklipäeva vanasti pühitsetud eriliste lõbus-
tustega. Nimetusena on sealt mitmest paigast noteeritud *ehäputr*.
Esialgseist teateist paistab, nagu oleks see tähendanud teatavat
putru, mida sel päeval keedeti, kuid peale selle ka pidulikku söö-
mingut, millest naabridki kutsutud osa võtma, ja isegi noorte lõbu-
õhtut. Tüdrukud ja poisid kogunenud kuhugi tallu, tüdrukuil olnud
toidumaterjali kaasa võetud. Seal tehtud sööke, mängitud ja tantsi-
tud. Töötegemisest puuduvad andmed (18).

Kuid naiste töö- ja lõbutsemisk koosviibimise tuntumaks nimetu-
seks Kirde-Eestis on olnud *ehalkäimine*. Selle nimetuse all on
naiste kooskäimised olnud seal paiguti rahvaomased veel lähemas

minevikus, mistõttu nende kohta on saadud üksikasjalisemaid kirjeldusi.

Seni on meil *ehalkäimise* terminit tarvitatud küll tähenduses 'poiste öised külaskäigud tüdrukute juurde'. See tähendus paistab aga olevat hiline ja on vist alles kirjanduse vahendusel populariseeritud ja üldistatud. Veel läinud sajandi lõpul, kui „ehalkäimisest“ ajakirjanduses sageli kirjutati, nimetati seda ikka muude nimedega. Ning ka Wiedemanni sõnaraamat tunneb *ehale minema* ainult tähenduses 'am Sonnabend Abends sich versammeln (z. Arbeiten, Essen)'.

Et pilti anda sellest, kuidas just on toimunud tüdrukute ehalkäimine kui töökoosolek ja lõbuõhtu, olgu siin ära toodud kõige sisukam sellekohane kirjeldus, mis põlvneb Iisakust.

„Aripäeva õhtati käidi [47-aastane jutustaja pajatab isiklikke tähelepanekuid sellest ajast, kui ta ise veel „tüdrik“ olnud. R. V.] jälle — noored inimesed — üksühe juures ehal. Tüdrukud võtsid töö kaasa: kes voki selga, kes pitsiheegelduse, kes väljaõmblust, ja videviku ajal mindi ühte peresse kokku, kus rohkem noori inimesi. Iga õhta ei käidud. Paar korda nädalas mõindi, siis teistel õhtatel kodus heideti jälle varem magama ja puhati sellest väsimusest, mis ehalkäimine tegi. Esiteks tehti hoolega tööd ja juttu ja nalja oli vähe, sest pere vanemad inimesed istusid oma tööga ka ehaliste hulgas, rüisama lapsed. Kella 10 paiku läksivad vanad ja lapsed magama, siis algas lõbus olemine. Selle aja pääle tulid ka poisid sinna. Küll nad juba teadsivad, kus tüdrukud ehalistena koos, kas mõnel oma pruut ütles, et tule vasta, vai tüdrukud niisamagi kutsusivad. Küll siis räägiti naljalugusid. Poisid vahest akkasid lorama ka. Tüdrukud laulsid ja naljatasid, ise tegid ikka tööd. Poisid jälle kiusasid, ei taht lasta tööd teha — sasisid koonlad ja ajasid pitsitegijatel lõngakerad sassi ja põranda mööda laiali.

Peretütardel või ka teenijatel oli tihti kartulipann ahjus või küpsekaalikaid või -kartuleid ahjus tuhas, siis söödi neid ühiselt, lauda katmata, määrati üksteisel silmi tahmaga ja tehti kõiksugu janti. Kellu ühe-kahe ajal akkas mõni kodu sättima. Kes õhtast oli unine ja töö juurde tukkuma jäi, sellele tehti sada imet. Poisid panid pierupilpad vokirattasse ja pistsid takud põlema, torkisid iga moodi. Niisugusi natuke narrikaid tüdrukuid oli ikke hulgas, kelle kulul tehti nalja.

Miski vahet selles ei tehtud, et ehale oleks üksi peretütred kõlband. Vahest mindi ka sinna tallu, kus ei oldki muud noort tüdrukut kui teenija.

Mõnikord oli kooki tehtud ja siapekki pannil sulatatud. Siis ehalised kastsid kooki rasva sisse ja sõivad. Söömise moodi oli üldiselt vähe. Ena-

masti istuti niisama, tehti tööd. Pääle südaööd, nii kella 1—2 ajal mindi laiali. Poisid läksid siis koju saatma.

Nüüd hilisemal ajal öeldakse „ehale minema“ siis, kui minnakse „tädiranda“, s. o. tüdrikute juurde magama. Poisid laupäe õhtate kogunevad salka ja lähevad külasse, tüdrikute magamiskohtade otsimisele. Suve ajal muidugi, kui magatakse aitades ja lakkades. Siis kes oma leiab, see selle juurde jääb. Vastu hommikut on külavahe vaikne: kes leidis sooja pesa, jäi sinna „ankru“, kes ei, see läks koju.

Poiste „ehalkäimist“ on praegugi veel siin-seal, aga tüdrikud ei käi enam tööga ehal. Ennemalt oli see sügisel ja talvel pikkade õhtate ajal, nüüd minnakse vahel niisama muidu videvikuajal teise pere noortega nalja tegema. Kes nüüd õhtati tahabki enam nii väga tööd teha; heidetakse varem magama ja hommikuti ei tõusta ka sugugi kella 4—5 ajal nagu vanasti. Meestel oli metsaveos käimine („promislas“), nagu nüüdki, sellepärast tõusid kellu kahe-kolme ajal hobusid söötma ja ajasid naised süia tegema. Oli tuline kiire söögiga õigeks ajaks valmis saada, sest muidu võta söimata. Vedajatel oli kaugele sõita, üheskoos läksivad mitme pere hobused, kes siis söögi pärast tahtis teistest maha jääda. Mindi kasvõi söömatagi, pisteti leivapala kotti või tasku. Õhtuti tuldi rõõmsa tujuga. Hulk mehi ja külm sõita, pidi hädaga „külmarohtu“ võtma. — (ERA II 279, 220/5 [20] < Iisaku, Mäetaguse v. Atsalama k. Tagavälja talu — Armilda Männiste < Hilda Alaküla, 47 a. v.; 1940.)

Teises samast kihelkonnast põlvnevas kirjelduses, mis esitab nähtavasti vanemat traditsiooni, on juttu sellest, et iga osavõtja olevat viinud kaasa „midagi söögipoolist“, mida siis olevat üheskoos keedetud ja söödud. Poisse polevat koosviibimisele lastud ning tantsimist polevat ka olnud (19).

Ehalkäimise kui tüdrukute poolt organiseeritud töö- ja lõbuskuskoosoleku kohta on teateid veel Avinurmest (20), Jõhivist (21) ja Kadrinast (22) ning millelegi selletaolisele viitavaid mälestuskillukesi on kirja pandud veel mujaltki (ms Kursist). Üldiselt on materjali siiski vähe ning seda tuleks veel hoolega korjata.

Nende ridade kirjutajale tundub, et *ehalkäimine* kui vallaliste tüdrukute kogunemine tööks ja lõbutsemiseks on vana nähtus. Tõenäoselt on seda omal ajal tuntud laiemaltki, kui näitavad need juhuslikult kogunenud teated, mis on vanavarakogudest kätte leitud.

Esialgselt materjalist ei nähtu, et tüdrukute ehalkäimine oleks olnud seotud kindla hooaja või kindlate päevadega. Seda esines

nähtavasti pikema aja kestel, üldiselt siiski pimedamal aastaajal, mil naised peajasjalikult ketrasid ja tegid muud käsitööd. Ehal olles igäüks tegi oma tööd, mis ta kodust oli kaasa võtnud. Naiste ehalkäimine näib olevat olnud tõsisem töökoosolek kui istjad või kildsann. On töötatud algusest lõpuni. Seda pole päriselt katkestanud ka poiste saabumine. Poisid istusid ja vaatasid, naljatasid ja lõõpisid niisama. Et lõpupoole oleks mängitud ja tantsitud, selle kohta puuduvad teated.

Ehalkäimisel näib olevat kokkupuute-punkte ühe teise endis-aegse kombega, mille nimeks on *videviku pidamine ~ videlikul käimine ~ hämariku pidamine* ja mida allakirjutanul on kavatsus käsitleda mõnes edaspidises kirjutises. — Samuti paistab sel ühist olevat vana kombega, et neljapäevaõhtut peeti nagu pühaks ning jäeti see taluteenijaile vabaks, oma huvides kasutada.

Iisakust ja Jõhvist on veel teateid noorte lõbutsemiskombest, mille nimeks on *subrik*. Ühe teate järgi käidud koos talude s a u n a d e s elavate vabadikkude juures, kus peerutule valgel mängitud ja tantsitud (23). Teisalt jälle kuuldu, et subrikut peetud taludes ja sinna kogunenud ainult kutsutud ja valitud seltskond (tüdrukuid ja poisse), söödud praeliha ja -kartuleid. „Ennevanast tantsimist põld, siis olivad niisama paariviisi õlgedel vai voodis. Tehti nalja, aeti igasugust naljajuttu. Poisid vingutasivad tüdrukuid ja kiskusivad õlgile. Pärastpoole kui juba mängud ja tantsud tulivad, siis vihuti tantsida, mängiti pikka nina ehk sussi ja teisi mängusi“ (24). Et subrik oleks olnud ühtlasi noorte töökoosolekuks, seda seal ei mäletata. Ent niisuguseid andmeid on mujalt. Piirisaares (eestlaste hulgas) käivat noored koos „oma igapäevast tööd“ tegemas, kus siis ühtlasi mängitavat ja lauldavat, ja seda nimetatavat „s u p r e d k a“ (25). Setus on „s u b r ä t k a“ olnud naiste „keträmise talos“ (= talgud). See olevat kestnud öö otsa ning tööd tehtud sellele, kes kokku kutsus ja süüa andis. Vahel tulnud ka poisse sinna vaatama ja naljatama ning siis olnud „mürrä palju“ (26).

Samanimelist kommet tunnevad venelasedki. Iisaku poluvertsitukel, Narva-taguse ja Petserimaa venelastel tähendab *сұпрытки* noorte tüdrukute käsitööõhtut, kuhu tuleb ka poisse ja kus siis lauldakse, naljatatakse ja mängitakse (27). Oudova maakonnast

on andmeid, et sealsete venelaste juures tüdrukud käinud kordamööda kõigis taludes ketramas ja muud käsitööd tegemas ning laulmas; sinna kogunenud ka poisse vaatama ja nalja heitma, kutsunud tüdrukuid välja jne. (28). Nimetuseks olevat olnud seal *супридка*. Vene materjalist laiemas ulatuses pakub kokkuvõtliku ülevaate D. Zelenin (29). Kahtlemata on eesti vastavas kombes tegemist venepoolse mõjustusega ega piirdu see ainult nime laenamisega.

Seniesitatud materjal eesti noorte endisaegsete käsitööõhtute kohta oli Lõuna- ja Ida-Eestist. Ning see ongi peaaegu kõik. Mujal pole seda laadi koostöötamine nähtavasti nii populaarne olnud või on juba ammu moest läinud. Aga usutav on ka see, et mõnest paigast puuduvad andmed lihtsalt kogumistöö puudulikkuse tõttu. Paari asja maksab siin siiski veel lühidalt meelde tuletada.

Kuusalu ja Jõelähtme rannakülades on endisel ajal novembri algusest kuni mardipäevani peetud neljapäeviti (või teistelgi päevadel) nn. *jäguehtuid*. Need olnud teenijail oma huvides kasutada: ömmeldud käisekirju, kootud võid ja valmistatud muud veimevaka kraami. Mehed ja naised — noored kui vanad — kogunenud kuhugi tallu, kus mõistatades, vanu jutte rääkides ja naljatades aega viidetud (30).

Lääne-Eestist, nimelt Pärnu kihelkonnast, Karusest, Hanilast ja Mikhklist on XVII saj. lõpust ja XVIII saj. algusest teateid mängutubade (*Mengitubbat*) pidamisest. Mängutube on peetud sügistalvel (mõne teate järgi „mihkclipäevast paastuni“) laupäevaõhtuti taludes ja kõrtsides. Noored poisid ja tüdrukud tulnud kokku, söönud, joonud õlut, mänginud ja tantsinud torupilli saatel. Et seal aga olevat sündinud „kõiksugu sugulist ulakust“ ja ebasuteenistust, keelati nende pidamine Rootsi valitsuse poolt ära ning tähtsamad asjaosalised said karistada (31). Kas mängutubades ka mingisugust tööd tehti, selle kohta puuduvad andmed, kuid võimalikuks tuleb seda pidada. Mängutubade kohta on olemas ainult ürikulisi, sisult puudulikke materjale, kuna rahvatraditsioonis neist mälestusi pole säilinud. Üldse on asjasse puutuvaid teateid küll paljukordselt refereeritud ja reprodutseeritud, kuid küsimus on siiski veel uurimata.

Kreutzwald on Virumaalt esitanud teate, et seal olevat noored tüdrukud neitsipäeval (15. II) mõne suurema talu *mängi-*

toaks valinud, kus videvikust alates hilise ööni p i m e d a s lauldud ja mängitud, uskudes, et osavõtjad siis õigeaegselt „tanu alla“ saavad (32). Selle teate ehtsuses tuleb siiski kahelda. Vähemalt pole rahvaluulekogudest seni midagi leitud, mis seda toetaks. Arvatavasti oli Kreutzwald küll midagi kuulnud tüdrukute kooskäimistest, kuid on selle omavoliliselt ühendanud just neitsipäevaga.

4.

Esitatud paralleelidest nähtub, et kildsann pole olnud midagi erandlikku, vaid samalaadilisi noorte kooskäimisi on olnud veel muidki. Kahjuks on aga niisuguste kogunemiste ja pidustuste kohta ainult väheseid ja puudulikke teateid ning needki on mitmesuguse vanusega. Kuid mõnda iseloomulikku saame neist siiski välja lugeda ja nimelt:

1) Puhja ümbruse kildsannale leidub vasteid ja paralleele mitmesuguste teiste nimede all, nagu *istel käimine* (Kanepi), *istjad* (Setu), *üläljõstmine* (Kihnu), *ehasaun* (M.-Magdal.), *ehäputr* (Kodavere), *ehalkäimine* (Avinurme, Iisaku, Jõhvi, Kadrina jm.), *subrik ~ supredka ~ супратки* (Ida-Eestis) ja *jäguehtud* (Kuusalu, Jõelähtme); Lääne-Eesti *mängutubade* kuuluvus samasse gruppi jääb siiski küsitavaks (andmete puudulikkuse tõttu), kuid on täiesti võimalik.

2) Nende nimede all on endises külaühiskonnas peetud tüdrukute (vahel eriti taluteenijate) kollektiivseid käsitööõhtuid, kus iga osavõtja tegi oma tööd; mõnede andmete järgi on seal valmistatud just kaasavara ehk „veimevaka kraami“.

3) Need on olnud lõbusad tööõhtud, kus töötamist saatsid laulud ja naljatused; lõpupoole kogunes sinna poisse ning siis muutusid need olengud veelgi vallatumaks, lõppesid ühiste mängudega, tantsuga jne. Vastupidised teated, et poisse polevat sinna üldse lastud, on haruldased ja erandlikud.

4) Neil koosviibimistel on ka söödud ja joodud; söögid on haril. valmistatud tüdrukute poolt kaasa viidud ainetest. Kildsanna toitude hulgas on olnud domineerival kohal käkid.

5) Kooskäimiste ajad on paiguti erinevad. Osalt on neid peetud mihklipäeva ja mardipäeva vahel (samale ajavahemikule langeb ka nn. h i n g e d e a e g) või on koos käidud ainult mihklipäeval. Pai-

guti on kooskäimised kestnud talvel pikemat aega ja koondunud mõnele kindlale nädalapäevale, nagu neljapäevale, laupäevale või pühapäevale.

6) Olengupaigaks on enamasti olnud harilikud talutoad, sageli siiski saunad või ka tüdrukute magamislauad (Kihnus). Saun ei tarvitse alati tähendada vihtlemissauna, vaid saunaks kutsutakse teatavasti ka maatamehe väikest elamut, popsi- ja vabadikumaja.

7) Niisuguste koosviibimiste üheks ülesandeks on olnud noorte omavahelise tutvumise ja abiellumise soodustamine. Sinna kogunesid poisid töotajaid vaatama, nendega tutvuma ja endale mõrsjat valima. Seepärast on vahel kirjeldustes otseselt öeldud, et tüdrukud on välja tulnud kõige paremates riietes ja ehetes (setud istjatel jt.).

8) Kõnealustel noorte kooskäimistel on kindlasti olnud tähtsust seski mõttes, et need on soodustanud rahvakunsti ja sõnalise rahvaloomingu püsimist ja arenemist. Nagu juba eespool märgitud (kildsanna puhul), õpiti neil ühistel töökoosolekuil üksteiselt „kirju“ ning arendati käsitööoskust. Samuti õpiti laule ja mänge, õpiti seltskondlikku käitumist jne. Kuni muud koole polnud, olid niisugused lõbusad töökoosolekud noortele ühtlasi teatavaks „töökooliks“, seltsimehelikkuse ja kollektiivse vaimuse kasvatajaks.

9) Et siinkäsiteldud tööloebustuste — kui neid nii võiks nimetada — kohta on andmeid väga laialt alalt, näitab see, et neis peab olema tegemist üsna vana traditsiooniga, mis omal ajal kindlasti on esinenud üldisemalt ja millel on olnud oma mõju ja tähtsus. Siit nähtub naisnoorte suuremat omaalgatuslikku aktiivsust abikaasa leidmise suunas, kui seni meie kosjakommetest teada. Harilikult on uurijadki kosja- ja pulmakommete kirjeldamist alustanud kosjast (33) ega ole teinud küsimust sellest, kuidas üldse noored vanasti tutvusid, kus-kuidas toimus abikaasa valik, kuidas üldse oli lugu seltskondliku eluga endisaegses külaühiskonnas jne. Sel alal võib rahvakommete varaaidast mõndagi uudist esile tulla.

Erilist huvi äratavad lõpuks veel niisugused teated, millest nähtub, nagu oleks olnud kildsann ja mõni muu selletaoline peamiselt teenijate sügispidu. Kahjuks pole seda seni teatud tähele panna ega ses suunas materjali koguda. Loodetavasti laseb see küsimus end edaspidi paremini selgitada.

Mihklipäev, millega on olnud seoses mitmed eelkäsiteldud lõbusad töökoosolekud, on vanasti olnud küll — nagu sellele on juba viidatudki — teenistuses olijate vahetuspäev ja püha. Selle kohta leidub vanasõnalisigi ütlosti: „Mihkel laseb suilised lahti, paneb sulased talveks orjama“ (34). Sellest päevast vabanesid vanasti ka mõisas töötanud teopoisid ja „vaimud“ ning tulid koju (35), samuti talude sulased ja tüdrukud. Öhtul lõbutseti kodus või mindi kõrtsi (36). Taludes on olnud kombeks kõiki suviseid päevilisi ja muid töotajaid kutsuda kokku sööma-jooma ning lõbusaid talgupidusid on mihklipäeval korraldanud mõisadki (37). Taluteenijail on selle järgi nähtavasti olnud vabu päevi ja öhtuid oma isikliku vara valmistamiseks ja korraldamiseks.

Kõike seda kinnitavad mõned kaugemadki paralleelid. Soomes on hästi tuntud 1. novembril pühitsetav *kekri* teenijate pühana ning sellele järgnev nädal oli palgaliste „omanädal“, „vabanädal“ jne. Siis pidutseti laialdaselt, kooskäimised toimusid sealgi sageli saunades, kus mängiti ja tantsiti ning sõprussuhteid arendati. Olengute korraldamisel kuulus algatav osa tüdrukutele, kes vahel hoolitsesid söökidegi eest. Tüdrukud tegid niisuguseil öhtuil ka käsitöid, poisid aga tulid ainult lõbutsema (38). — Muudegi rahvaste, nagu lätlaste, sakslaste, rootslaste jt. juurest leiame paralleele meie sügispidudele ja olenguile, kuid nende refereerimine viiks pikale (39). Vene vasteist on olnud kõnet juba eespool. Üldse tundub venepoolne mõjustus meie vastavas kombestikust olevat võrdlemisi ulatuslik, nagu see nähtub juba nimetustest.

Et meie noorte sügisel peetud kooskäimistele on olnud omane teatav erootiline kallak, et üldse abieluküsimused olid tõsiselt päevakorral, selle põhjuseks on olnud asjaolu, et eestlaste abiellumine on vanasti toimunud peamiselt hilissügisel ja talve alguses (40). Samuti on olnud lugu Soomes ja mujalgi. Sügisel oli põllumehel saak kogutud ja tallele pandud, teenijail jälle teenistus lõpule jõudnud ning palk kätte saadud; seega oli kätte jõudnud sobivaim aeg pulmade pidamiseks.

Seni on meil sügisest hingedeaga kujutatud harda, pühaliku ja vaikse ajajärguna, aga nüüd on nagu üllatuseks selgunud, et just hingedeajal käisid noored koos vallatamas ja lõbutsemas, tantsimas ja armuvahekordi arendamas, ja et sellega langeb kokku ka kõige

tähtsam pulmade hooaeg. Kuidas seda mõista? — Senised vaated vajavad korrektuuri. Esiteks: hingedeaeeg pole tähendanud sugugi mitmenädalast „vaikivat ajastut“, vaid selle pühitsemine on koon-
dunud harilikult kas teatud nädalapäevile või algusse ja lõppu. Teiseks: hingedeajal on toimunud ka perekondade ja sugulaste kogunemisi ja meil pole põhjust arvata, et seal puudusid igasugu-
sed lõbustused. Kolmandaks: vanasti oli vallaliseks jäämine häbi-
asi, abielu aga soovitav ja oodatav sündmus, mille ettevalmistamist ja toimetulekut esivanemate austamine sugugi ei takistanud (41).

Kahjuks puuduvad meil veel uurimused nii endistest sügis-
pühadest ja talgutraditsioonidest kui ka endisaegseist rahva koos-
käimistest ning üldse rahva omaalgatuslikust seltskondlikust elust
algelises külaühiskonnas. Seetõttu on neil aladel rohkesti küsi-
musi, mis alles ootavad arutamist ja selgitamist ning kõigepealt
eeltöid süstemaatilise materjalikogumise näol.

KASUTATUD ALLIKAMATERJAL JA KIRJANDUS.

- 1) Eesti Postimees ehk Näddalaleht 1867, nr. 48, lk. 379/80. — 2) ERA II 78, 195/6 (33) Puhja, Kavilda v., Saare k. — R. Viidalepp (= R. V.) < Miina Uibo, 78 a. v. (1934). — 3) Seals., 209 (4) Puhja, Kavilda v., Vihavu k. — R. V. < Märt Tihane, 80 a. v. (1934). — 4) Seals., 239 (9) Vihavu k. — R. V. < Miina Lillep, 77 a. v. (1934). — 5) Seals., 289/90 (20) Puhja k. — R. V. < Juuli Sõber, 86 a. v. (1934). — 6) Seals., 327/8 (11) Puhja k. — R. V. < Joosep Juudas, 84 a. v. (1934). — 7) Seals., 333/4 (1) Puhja, Siberinurme k. — R. V. (1934). — 8) Seals., 353 (15) Puhja — R. V. (1934). — 9) ERA II 271, 220/1 (1) Puhja — V. Puidak < Ann Sütt, 76 a. v. (1939). — 10) Seals., 193 (3) Puhja — V. Puidak (1939). — 11) E 18901 Rannu, Valguta — K. Tobber (1895). — 12) H. Tampere teade < Ann Tampere, s. 1868, Rannu, Uniküla (1939). — 13) H, R2, 69 (26) Otepää, Päidla v. — J. Hurt < C. Pahl (1866). — 14) E 25687/8 Tarvastu, Vooru — J. J. Kala (1896). — 15) ERA II 36, 190/1, (25) Kanepi, Erastvere — R.V. < Miina Thal (1931). — 16) E 57475/9; ERA II 117, 109/11 (1'); Eesti Noorus 1938, nr. 4, 143/4 (R. Põldmäe). — 17) H II 28, 156 (8) Maarja-Magdaleena — M. Pool (1889). — 18) A. Univere' kogutud andmed Pala ja Ranna vallast. — 19) ERA II 125, 318 (1) Iisaku, Illuka v., Lähtepea k. — M. Tarum (1936). — 20) ERA II 249, 438 (3) Avinurme Mõisaküla; M. Sillalt Piilsi k. saadud andmed. — 21) A. Männiste'lt < Jõhvi, Tarakuse k. (1940). — 22) AES, S. Soosaar 1932. — 23) E 57023 Iisaku, Tudulinna (1927). — 24) ERA II 193, 282/3 (29) Iisaku, Tudulinna (1938). — 25) ERA II 106, 393 (50) Võnnu, Piiri-
saare (1935). — 26) H, R 9, 136 Setumaa — J. Hurt (1903). — 27) ERA,

Vene 4, 60 (2); ERA, Vene 8, 160 (32) ja 369; ERA, Vene 12, 214/8. — 28) ERA II 54, 22/3 (2) Ta-Maarja, Kavastu < Oudova mk. — R. V. (1932). — 29) D. Zelenin, Russische (Ostslavische) Volkskunde (1927), 337 jj. — 30) Eesti Kultura II (1913), 277/8; ERA II 27, 116 (12); ERA II 161, 352 (42); E 56451/2 (1); H. Tampere, Vana Kannel III (1938), 22. — 31) H. Laakman u. W. Anderson, Ein neues Dokument über den estnischen Metsik-Kultus aus dem Jahre 1680 (Acta et Comm. Univ. Tartuensis B XXXII, 5); N. Treumuth, Maakuningas ja mängutoad. Eesti Kirjandus 1932, 17 jj. — 32) J. W. Boecler — Fr. R. Kreutzwald, Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten (1854), 76. — 33) M. J. Eisen, Kosjad. Eesti Rahva Muus. Aastaraamat VII (1932), 1 jj.; L. Schroeder, Hochzeitsbräuche der Esten (1888). — J. Hurt, Setukeste laulud II (1905) 463 jj. — 34) EKS 405, 157 (5) Karja. — 35) Eesti Kultura II, 276 (G. Wilberg). — 36) ERA II 55, 79 (62) Ridala. — 37) ERA II 27, 240/1 Nissi; ERA II 192, 479 (16) Nissi; H II 17, 160 (18) Märjamaa. — 38) J. Lukkarinen, Suomalais-ten naimatapoja I (1933), 70 jj.; H. Helminen, Syysjuhlat (1929), 29 jj. — 39) E. Bielenstein, Wie die alten Letten gefreit haben (Magazin d. Lettisch-Litterär. Gesellschaft 19:4), 217. — Latvju tautas dainas III (1929), 251—264. — R. K. V. Wikman, Die Einleitung der Ehe (1937), 60—61 jm.; D. Zelenin, m. t., 337 jj.; O. Böckel, Psychologie der Volksdichtung (1913), 126 jj. — P. Geiger, Deutsches Volkstum in Sitte u. Brauch (1936), 186/7, 195/6. — 40) L. Schroeder, m. t., 196/7. — 41) J. Lukkarinen, m. t., 85/6.

Käesoleva töö kirjutamisel on lahkesti kogunud või saatnud väärtuslikke teateid järgmised Eesti Rahvaluule Arhiivi kaastöölised ja ametnikud: J. Kala, E. Mets, A. Männiste, M. Sild, O. Sild, H. Tampere ja A. Univere. Neile kõigile autori suurim tänu! Peale selle võlgneb allakirjutanu tänu lektor K. Dravīš'ile läti materjalide lahke kättejuhatamise eest.

R. Viidalepp.

UUTE SÕNADE SOETAMISEST.

a. Allikad ja meetodid.

Tegeliku keeleteaduse suuremaid ülesandeid on keele rikastamine uute sõnade soetamise teel. Et iga keel ja eriti niisugune noor kirjakeel nagu eesti vajab aeg-ajalt uusi sõnu, selles ei ole kahtlust ja selles suhtes ei ole eitavale seisukohale asunud ükski autor. Vaated erinevad aga uute sõnade hankimise meetodite, allikate ja hulga kohta. Mis puutub uute sõnade hankimise allikatesse ja viisidesse, siis on selleski küsimuses keelemeeste seas uuemal ajal põhimõtte-

SISU

* * *

ÜLESKUTSE.

K. KURE: MÖTLEMINE JA KEEL NING NENDE ÜHISKONDLIK ALUS.

R. PÖLDMAE: RAHVANALJANDI OLEMUSEST JA ARENGUST.

V. MILLER: EESTI KODANLIK AJAKIRJANDUS BALTI-
SAKSLUSE TEENISTUSES.

872/ **R. VIIDALEPP:** KILDSANN JA MUID ENDISAEGSEID
KULANOORTE KOOSKÄIMISI.

V. TAULI: UUTE SÕNADE SOETAMISEST.

EESTI KEEL JA KIRJANDUS

Nr. 1

1941

Võiduka ülestõusuga 21. juunil on eesti töölisklass saanud oma maa ja rahva saatuse määrajaks. Halastamatult kukutati petlik „rahvusliku üksmeele“ valitsus, missuguse kõlava nime varjul võis väikesearvuline kapitalistlik ülakiht teostada ainult üksmeelset vägivalda töötavate rahvahulkade vastu. Ka teaduslikku uurimistööd püüti allutada tagurlikule kroonuvaimule, mis oleks lõpetanud kõik vabamad ideed ja algatused. Järjest enam sai valitsev diktaatorlik võim teadlikuks ka rahvuslike teaduste suurest tähtsusest poliitilise kasvatustöö tegurina ja hakkas aina kavalamalt oma tahte alla painutama teaduslikke seltse ja asutisi, samuti ülikooli ja teadusmehi, kellele avaldati teravat survet aineliste toetuste ja muude töövõimaluste ära võtmisega. Seevastu paindliku seljaga „onupojad“ ja tagaste kaudu manguvad värvitundlikud kameeleonid ei kannatanud kunagi kitsendusi ega ainelisi raskusi, vaid nende kätte püüti koondada täielik ainuvalitsus teaduslike aladel.

Üldiselt anti meie kultuuriloomingule ja teaduslikele tööle toetust nagu armuandi, kusjuures lasti direktorihärrasid paluda ja meelitada peaaegu orjaaegse kintsukaapimiseni. Ja kui rahva ühisvarandustest anti toetuseks mõned kehvad kroonikesed, siis tehti suurt kära, otsekui oleks raha tulnud